

ERZURUM ÇİFTE MİNARELİ MEDRESE'NİN SON RESTORASYONUNDA ORTAYA ÇIKAN YENİ BULGULAR

Erzurum Twin Minaret Madrasah in the last
restoration emerging new results

Prof. Dr. Hamza Gündoğdu

Sakarya Ün. Fen-Ed. Fak. Sanat Tarihi Bölümü

XIII. yüzyılın ikinci yarısında yaptırıldığı anlaşılan Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin, 2011 yılında, yeniden restorasyonuna karar alınmıştır. 2011 yılı sonlarındaki çalışmalarla ilgili olarak yapıda dikkat çeken bazı bulgulara rastlanmıştır. Avluda, eyvanlarda ve medresenin mescidi ile birinci ve ikinci kat hücrelerde yapılan sondaj ve sıva sökümü sırasında, orijinal duvar dokuları ile sonraki dönemlerde yapılmış müdahalelere ait örülü duvarlar, kapı, pencere ve mihrap izleri ortaya çıkarılmıştır. Bunun yanında şehri çevreleyen sur duvarlarına batıdan bitleştirilmiş olan Medresenin doğu eyvanındaki pencere açıklığının burca dayandırılması nedeniyle bu burcun mahiyeti konusunda da bazı bulgular tespit edilmiştir.

Makalemizde, bu bulguların tanıtımı ile restorasyonda takip edilmesi gereken yöntemler üzerinde durulacaktır.

Anahtar kelimeler: Erzurum, Çifte Minareli Medrese, sondaj, bulgu, restorasyon.

The second half of XIIIth century seems to have been built in 2011, Erzurum Twin Minaret Madrasah was decided to re-restoration. Late in 2011 revealed some findings about the work as a remarkable structure. In the courtyard, mosque and madrasa, iwans drilling with the first and second layer of cells and tissues of the original wall plaster detachments to the next during the intervention periods were also woven of walls, doors, windows and uncovered traces of the altar. In addition, the city of the eastern iwan Madrasa, which attached to the wall surrounding the window opening of the west walls of the bush due to be based on the nature of this sign, some evidence has emerged about.

In our paper, the methods to be followed by restoration with presentation of these findings will be discussed.

Keywords: Erzurum, Twin Minaret Madrasah, drilling, finding, restoration.

Tarihçe

Üzerinde herhangi bir kitabe ve vakfiye bulunmayan, tarihlenmesi konusunda üç farklı öneri¹ (Aslanapa 1973: 119, Karamağaralı 1971: 209-vd., Sözen 1970: 64, Yetkin 1952: 46-49, Gürbüz 2004: 145-160) ileri sürülen Erzurum Çifte Minareli Medrese² ya da Hatuniye Medresesi'nin³ (Uluçam 1994: 749-758) (Fotoğraf 1) yapım tarihi konusunda, son dönemlerde Dr. Osman Gürbüz tarafından yayınlanan bir makalede öne sürülen fikir ve yorumlar, dönemin tarihi konjonktürüne daha uygun bulunmaktadır.

Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi'nde

Fotoğraf 1. Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin genel görünümü

yayınlanan makalesinde O. Gürbüz, XIII. yüzyılın ikinci yarısında Selçuklu veziri Muineddin Süleyman Pervane'nin birçok yetkiyi üzerinde bulundurduğu bir dönemde, yapının inşasını başlattığını ileri sürmektedir (Gürbüz 2004: 145-vd.). Pervane'nin, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in eşi olan ve Gürcü Hatun'dan doğan kızı Hundi Hatun adına bu Medreseyi yaptırmaya niyet ettiğini belirtmektedir. Coğrafi olarak Gürcistan'a yakın bir yerde, siyasi ve ticari anlamda bölgeye etkinlik kazandırmak ve prestij sağlamak amacıyla

Anadolu'nun en büyük medreselerinden birini Erzurum'da inşa ettirmeye karar verdiği belirtilmektedir. Bu bakımdan O. Gürbüz, yapının inşasının tamamlanmak üzere olduğu bir dönemde yarım kalmasını, vezir Pervane'nin Abaka Han'a karşı işlediği ihanete bağlamaktadır. Bilindiği üzere, 1277 yılında, Memlukler ile Moğol hükümdarı Abaka Han'ın arasının açılmasına ve aralarında savaşın vuku bulmasına Pervane'nin sebebiyet verdiğini, ihanetin fark edilmesi üzerine de Pervane'nin, Abaka Han tarafından Tokat Kalesi'nde idam edilmesi ile sonuçlanan tarihi olayları gerekçe göstermiştir (Gürbüz 2004: 155-vd.). O zamanki Anadolu'nun yöneticisi olan İlhanlı hükümdarı Abaka Han'ın, Pervane'nin başını kestirmesiyle Medresenin de banisinden dolayı adeta cezalandırıldığı fikrini ileri sürmektedir. Aynı zamanda halka verilen bu korku nedeniyle de yapının adının bile anılmamasına, hatta olayın uzun süre hafızalarda yer etmesi sebebi ile Medresenin kullanılmamasına yol açan bir dönem yaşandığını belirtmiştir (Gürbüz 2004: 157-vd.). Dr. Gürbüz yazısının devamında yapının, söz konusu çağın anlayışına uygun bir plan düzeni ve üsluba sahip olduğunu ifade etmektedir.

Yapı ile ilgili vakıf kaydının⁴ (Uluçam 1994: 750, Gürbüz 2004: 158) da isim hatası yüzünden ortaya çıktığı düşüncesinde olan Gürbüz'ün, I. Alaaddin Keykubad ile II. Alaaddin Keykubad'ın isimlerinin karıştırıldığını, I. Alaaddin Keykubad'ın Hundi Hatun adında kızı olmadığı halde, II. Alaaddin Keykubad'a ait olan kızın I. Alaaddin Keykubad'a aitmiş gibi gösterildiğini, söz konusu isim karışıklığı nedeniyle de 1253'lerde I. Alaaddin Keykubad'ın kızı Hundi Hatun tarafından yaptırılmış gibi gösterilmesinin yanlışlığını vurgulamıştır.

Anadolu'daki açık avlulu, iki katlı, dört eyvanlı (Çizim 1, 2) medrese grubunun en büyük ve en önemlilerinden olan

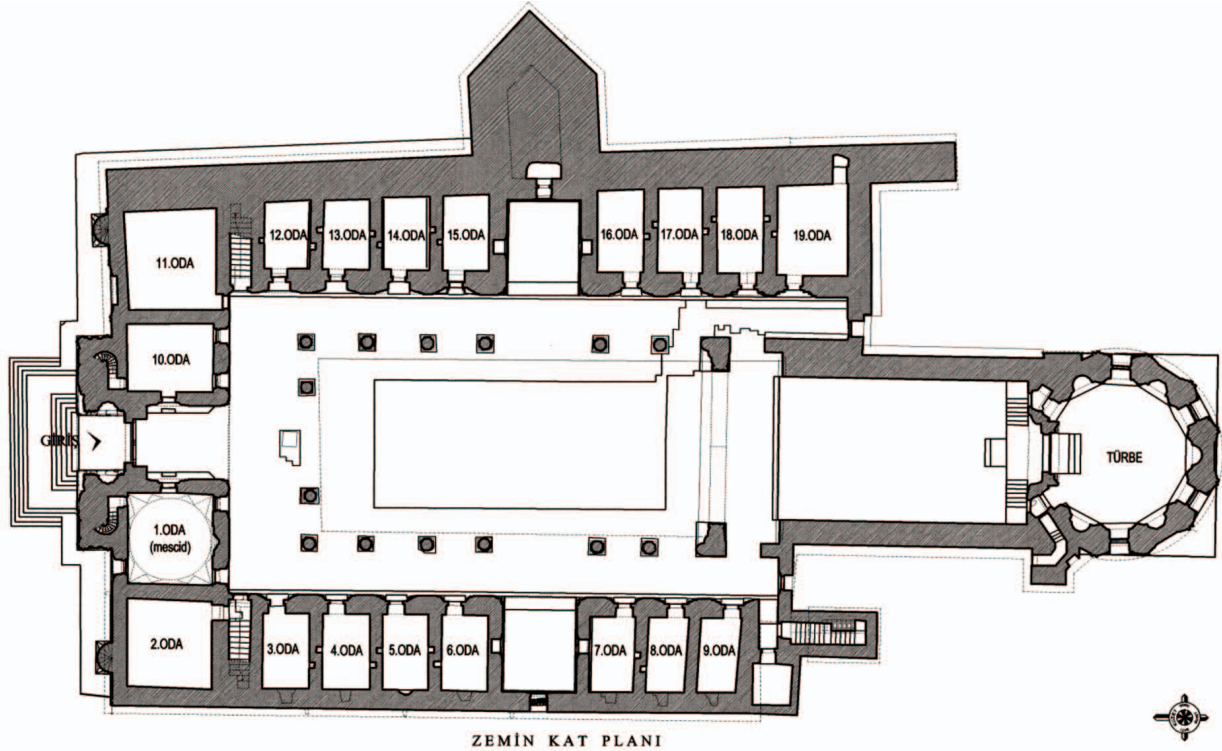
1 Bu hususta, O. Aslanapa'nın 1253 yılında I. Alaaddin Keykubad'ın kızı Huand Hatun tarafından Medresenin yaptırılmış olduğu birinci görüş ilk sırayı almaktadır. İkinci görüş, H. Karamağaralı, M. Sözen ve konuya ilk kez farklı şekilde değinen S.K. Yetkin'in bu Medresenin tarihini 1290'lara bağlayan görüşleridir. Bunlar, Medresenin 1290'larda Anadolu'nun İlhanlı valisi Geyhatu'nun eşi Padişah Hatun tarafından yaptırılmış olabileceğini söz konusu yayınlarında ileri sürmüşlerdir. Üçüncüsü ise, kanaatimizde de daha uygun görülen aşağıda da açıklandığı gibi Dr. O. Gürbüz'ün Medresenin 1277'lerde yaptırıldığını ortaya koyan görüşüdür.

2 XVII. yüzyılın ikinci çeyreğinden 1920'li yıllara kadar birçok kaynakta farklı isimler ile anılan bu Medresede, eğitim-öğretimin yapılmadığını, daha sonra da top dökümhanesi olarak kullanıldığını belirten kaynaklardır.

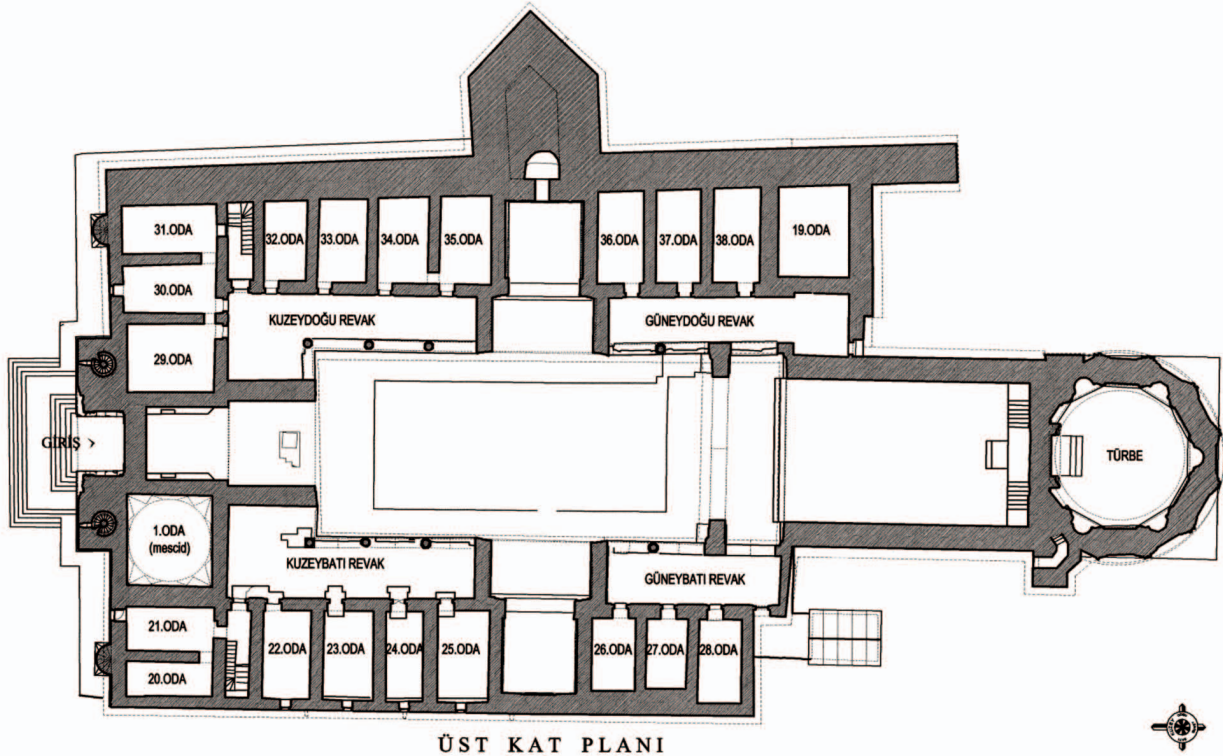
3 A. Uluçam bir makalesinde, aynı anda burasının hem top döküm yeri, hem de eğitim-öğretim yapılan bir yer olmadığını ileri sürerek, içerisinde 1840'lara kadar kitap yazıldığı belirtilen Hatuniye Medresesi'nin başka bir medrese olduğunu ileri sürmektedir.

4 Başbakanlık Arşivi'ndeki Erzurum ve Pasin Livaları Mufassal Defteri'ndeki "Vakf-ı Medrese-i Huand Hatun binti Keykubad bin Keyhusrev'i'l meşhur Sultan Alaaddin der mücib-i Defter-i Atik" başlıklı vakıf kaydında geçen ifadenin Keykubad bin Keyhusrev olmayıp, Keyhusrev bin Keykubad şeklinde olması gerektiği, Keykubad'ın da I. Alaaddin Keykubad değil, II. Alaaddin Keykubad olması gerektiği ifade edilmektedir.

Çizim 1. Medresenin zemin kat planı (M. Sezer).

Çizim 2. Medresenin üst kat planı (M. Sezer).

bu yapının, daha önceki tezlerde (Aslanapa 1973: 119, Karamağaralı 1971: 209-vd., Sözen 1970: 64, Yetkin 1952: 46-49, Gürbüz 2004: 145-160) ileri sürüldüğü gibi, 1290'li yıllarda İlhanlılar'dan Geyhatun'un eşi Padişah Hatun tarafından yaptırılmış olmayacağını, yapının tamamlanamaması için zayıf bir ihtimal dahilinde gören yazarın bu düşüncelerinin, dönemin olaylarına denk düşmesi nedeniyle de tarafımızdan uygun mütalaa edildiği kanaatindeyiz.

Birçok araştırmacının tespitlerine (Konyalı 1960: 340, Rogers 1965: 80, Sözen 1970: 73, Karamağaralı 1971: 209, Ünal 1989: 54-55, Ünal 2002: 200-vd., Gürbüz 2004: 145-vd.) de konu olduğu gibi bu yapının, XIV. yüzyılın ortalarına kadar eğitim-öğretime açık olmaması, Anadolu'daki İlhanlı hâkimiyetinin sona erdiği M.1335 yılına kadar adeta yasaklı kaldığı şeklinde yorumlanmaktadır. Bu dönemden sonra yörenin, Osmanlı hâkimiyetine geçtiği XVI. yüzyılın ilk çeyreğine kadar da

eğitim-öğretim konusunda Medresenin pek aktif olmadığı anlaşılmaktadır. Osmanlı döneminde serhat şehri vasfını uzun süre devam ettirmesi nedeniyle Erzurum'da, askeri birim ve top döküm yeri olarak kullanıldığı bilinen Medresede, bu tarihlerde bazı tahribatlar meydana gelmiş ve onarımlar yapılmıştır. Bu hususta Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde; *Nice kere Erzurum muhasara olunduğundan, atılan toplardan bu Caminin ekser yerleri münhedim olmuş, evkafı da olmadığından harap olup gitmiştir... Minareleri eflake ser çekmiş olduğundan Sultan Murad-ı Râbi tamir ve termim edip içinde balyemez toplar için bir top imalathanesi yaptırmıştı...* demektedir (Evliya Çelebi 1976: 501). Ayrıca 1836'da şehri ziyaret eden Hamilton (Hamilton 1842: 178-202) ile 1837'de Erzurum'a gelen K. Ritter (Ritter 1843: 766) de, Medresenin top döküm yeri olduğunu belirtirler.

Top dökümhanesi durumunun, W. Bachmann'ın 1913 yılında yayınladığı eserinde de belirtilmiş olması (Bachmann 1913: 74-79), burasının yaklaşık 300 yılı aşkın bir süreçte askeri amaçla ve top dökümhanesi olarak kullanıldığını ortaya koyar.

1976 yılında, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce avluda ve çevrede yapılmış sondaj kazılarında bol miktarda top güllerinin ortaya çıkması da bu yapının 1915-1940 yılları arasındaki harap durumu hakkında fikir verir (Yörükoğlu 1978: 235-246).

1900'lü yılların başından 1940'lı yıllara kadar hayli harap durumda olan Medresenin, 1943'lerde içerisine bazı taş eserlerin konulması ile Müze haline getirildiği, ancak 1976'da önemli sayılabilecek bir restorasyon geçirdiği bilinmektedir (Yörükoğlu 1978: 235-246).

Evliya Çelebi'nin ifadelerinden geçmişte de hayli onarımlar gördüğü anlaşılan Çifte Minareli Medresede, 1976

Fotoğraf 2. Avlunun batı revakı önündeki künkler.

Fotoğraf 3. Avludan çıkarılmış su künklerine ait parçalar (eyvan önünde)

yılındaki onarımda yapıya bazı yüklemeler yapılmış, bazı açıklıklar kapatılmış, duvarlara yapılan sıvalar altında kalan orijinal dokuda da değişiklikler meydana gelmiştir. Ayrıca avluda bulunan su tesisine ait unsurların tahrip olduğu ve bağlantının kesildiği de görülmüştür (Karpuz 1976: 30, Yörükoğlu 1978: 30-vd.).

Restorasyonda Ortaya Çıkan Bulgular

2011 yılından itibaren Medresede esaslı bir restorasyon yapılması konusunda, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce faaliyete geçilmiş, söz konusu yılın ekim-kasım aylarında da yapının avlusunda ve hücre iç mekanlarında bazı sondaj kazıları ve sıva sökümü gerçekleştirilmiştir.

Avluda yapılan kısmi sondaj kazısında, avlunun batı uzunluğuna uygun olarak revakın dibinden açılan sondajda, doğu hücrelerle revak sütunları arasında eski döşeme ve su künkleri ortaya çıkmıştır (Fotoğraf 2). Eski zemin döşemesinin üstüne, ayrıca beton tabliye dökülmüş, onun da üstüne bir sıra küfeki kesme taş tabakası döşenmiş, böylece

Fotoğraf 4. 1. katta eski döşeme üzerine eklenmiş beton tabliye ve kesme taş döşeme.

Fotoğraf 5. 1. kattaki eşiklerin üzerine yapılan eklemeler.

Fotoğraf 6. Mescidin içinden görünüm.

Fotoğraf 7. Mescidin köşe geçişleri ve kubbeden ayrıntı.

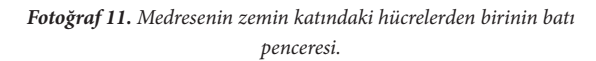
Fotoğraf 8. Mescidin avlu revakına bakan pencereleri (dıştan).

Fotoğraf 9. Mescit girişinin sağındaki minareye çıkış kapısı.

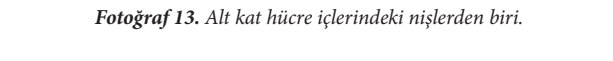
Fotoğraf 10. Zemini yükseltilmiş hücrelerden biri.

Fotoğraf 11. Medresenin zemin katındaki hücrelerden birinin batı penceresi.

Fotoğraf 12. Zemin kattaki tonoz örtü ve pencere açıklığı.

Fotoğraf 13. Alt kat hücre içlerindeki nişlerden biri.

revak zemininin orijinal zeminden 30 cm kadar yükseltilmiş görülmüştür. Ortaya çıkarılan taştan su künkleri, hali hazırda eyvan önünde bulunmaktadır (Fotoğraf 3).

Zemin kattaki revakların zemininin yükseltilmesi, 1. kat revakında da devam ettirilmiş, burada kuzeybatı köşedeki sütun kaidesinin etrafı açıldığında zeminin, beton tabaka ile birlikte yaklaşık 32-33 cm kadar yükseltilmiş görülmüştür (Fotoğraf 4, 5). Bu yükseltideki beton ve üzerine eklenen kesme taş tabakası, revaklara bir hayli ağırlık ve baskı yaptığı gibi, zemin kodu da yükseltilmiş için üstteki hücre girişlerinin alt çerçeveleri bir hayli aşağıda kalmıştır.

Zemin katta, giriş eyvanına bakan sağdaki kare tabanlı hücre; zemini yüksek, birkaç basamakla çıkılarak ulaşılan Mescit kısmıdır (Fotoğraf 6). Basık yay kemerli bir kapı ile girilen mescidin üzeri; köşe geçişleri tuğladan örülmüş prizmatik Türk üçgenlerine oturan, tuğla kubbe ile örtülüdür (Fotoğraf 7). Beden duvarları, prizmatik üçgenlerin başladığı kısma kadar düzgün kesme taş, yukarıya tuğladır. Birçok medresede görülen böyle bir mescidin en yakın benzerleri, dönemin Sivas'taki örnekleri ile benzerdir.

Mescidin kible yönünün ortasına, dikdörtgen bir çerçeve içerisine, üzeri çeyrek yuvarlak kavsaralı, tuğla örgülü bir mihrap nişi yerleştirilmiştir (Fotoğraf 6). Mihrabın iki yanındaki dikdörtgen çerçeveli açıklıklar, çevreleri çökertme yüzeyli mukarnas kavsarayla dış revaka yansıtılmıştır (Fotoğraf 8). Mihrabın malzemesi, bu nişin orijinal olmadığını, 150-200 yıl önceki onarımlarda konulmuş olabileceği kanaatini

Fotoğraf 14. Alt kat hücrelerden birinin eyvan ile bağlantısı.

vermektedir. Mescidin giriş kapısının sağındaki köşeden, çifte minarelerden sağdakine çıkış kapısı bulunmaktadır (Fotoğraf 9).

Zemin kattaki hücrelerden ikincisinin de hem giriş eşiği, hem de zemini kesme taş kaplamalarla yükseltilmiştir (Fotoğraf 4,10). İçeride daha önceden kapatılmış, ancak orijinalde var olduğu anlaşılan iki adet mazgal pencerenin varlığı, sıvaların sökülmesi ile ortaya çıkarılmıştır (Fotoğraf 11). Batı duvarın üst kısmındaki bu açıklıkların alt ve iki yanları pahlanarak dıştan içe doğru genişlik elde edilmiş, üstteki tavan kısmında ise yan yana sıralanmış ahşap kirişlere yer verilmiştir. Odanın ısı kaybını azaltan, içeriye bol ışık girmesini sağlayan mazgal pencerelerin benzerleri; soğğun kuvvetli olduğu Doğu Anadolu şehirlerinde (Erzurum, Erzurum, Kars, Ağrı, Bayburt vb.) cami ve konut mimarisinde sıkça karşılaştığımız bir uygulamadır.

Medresede 4, 5, 6, 7, 8, 9 numaralı odaların her birinde, üst kısımlarda, üst örtü tonozunun altında ve batı yönde sıvaların altında kalmış aynı ölçülerdeki açıklıkların varlığı, son restorasyonda sıvaların sökülmesi ile tamamen ortaya çıkarılmıştır (Fotoğraf 12). Zemin kattaki bazı hücrelerin zeminlerinden 50-60 cm yükseklikte, kuzey ve güney duvar ortalarında, kare tabanlı, üzerleri üçgen biçiminde sonuçlanan karşılıklı birer nişe yer verilmiştir (Fotoğraf 13). Bunların, kandillik ya da öğrencilerin kitap, defter vb. özel eşyalarını koymalarına mahsus küçük nişler oldukları anlaşılmaktadır. Tamamı beşik tonoz ile örtülü alt ve üst mekânların tonozlarında ya da duvarlarda görülen taş örgüsünden oluşan doku farklılığı, kullanılan malzeme ve derzlerin durumu, bunlarda yapılan onarımların izlerini taşır. Medrese hücrelerinde; ocak, şömine veya soba deliği cinsinden hiçbir ısıtma unsuruna rastlanmamıştır. Bu durum hücrelerin, mangal ile ısıtıldıkları kanaatini vermektedir.

Alt hücrelerden 7 no'lusunun; batı eyvanı ile bağlantılı, taştan, dikdörtgen çerçeveli bir açıklığa sahip olduğu görülmüş, diğer hücrelerde ise bu uygulamaya yer verilmemiştir (Fotoğraf 14). Önceden örülü olan bu açıklığın temizlenmesi-ne son restorasyonda karar verilerek, burası eyvan ile bağlantılı hale dönüştürülmüştür.

Medresenin batı kanadının üst katına; mescidin ve alttaki 2 numaralı odanın güneyindeki iki bükümlü taş merdivenle çıkılmaktadır. Merdivenin büküm noktasında, etrafı tuğla örgülü mazgal açıklığının merdiven boşluğunu

Fotoğraf 15. Sağ üst kata çıkış merdiveni ve mazgal pencere.

Fotoğraf 16. Üst kat merdiven başındaki bölüntülü oda girişi.

Fotoğraf 17. Bölüntülü iki odanın arasındaki örülü açıklık.

Fotoğraf 18. Üst kat hücrelerden birinin batı yöndeki penceresi

aydınlatmak amacıyla yaptırıldığı anlaşılmaktadır (Fotoğraf 15). Burada alt ve üst basamakların büküm yaptığı kısmın üzeri, yine taş döşenerek yükseltilmiştir.

Üst katta; alttaki mescidin yanındaki 2 no'lu odanın üzeri, ortadan bir duvarla ayrılarak dikdörtgen planlı iki odaya dönüştürülmüş, bunlardan mescide yakın olanın kuzeyinde yine bir mazgal açıklığına yer verilmiştir (Fotoğraf 16). Buranın girişi ise sıradan moloz taştan, taş aralarında çamur harç kullanılarak ve ahşap kirişlemelerle oluşturulmuş, ancak bu girişin sonradan daraltıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca kuzey duvarda, üst kısımda son dönemlerde açılmış olduğu kanaatini veren, bir isli bacaya rastlanmıştır. 21. ve 22. oda olarak ikiye ayıran buradaki duvarda, iki oda arasında birbirine geçişi sağlayan, örülü vaziyette bir açıklık daha bulunmaktadır (Fotoğraf 17).

Üstteki hücrelerden 22., 23., 24. ve 25. odaların batıya bakan duvarlarının ortasında, çoğu kare biçimli açıklıklara yer verilmiştir (Fotoğraf 18). Ancak, belki duvar kalınlığı yüzünden 26, 27 ve 28 nolu odaların, batıya açılan pencereleri bulunmamaktadır. Doğu kanada gelince; burada zemin kattaki mescidin alternatifi olan yerde, 10 no'lu oda bulunmaktadır. Bu odanın boyutları mescit kadar büyük değildir. Ancak yanındaki sur duvarına dayanmış kuzeydoğu odanın, şekil olarak çarpıklığı daha belirgindir. Üst kattaki 29, 30 ve 31 no'lu odalara, 29 ve 30 no'lu odaların kapılarıyla girilmektedir. 30 no'lu odada, dışa açılan zemin seviyesinde

Fotoğraf 19. Kuzeydoğu cephede alt ve üst kata ait pencerelerin bugünkü durumu.

Fotoğraf 20. Güneydođu köşe hücrelerinin sura açılan ve üst revaka geçişi sağlayan kapısı.

Fotoğraf 21. Güneydođu köşe hücreesindeki yuvarlak kemer ve devşirme figürlü kabartmalar.

Fotoğraf 22. Doğu eyvanının burca açılan penceresi.

bir mazgal pencerenin yarısı, blok taş ile kapatılmıştır (Fotoğraf 19). Yanındaki odanın ise dıştaki payandanın yanında biraz zorlama ile açılmış bir penceresi daha bulunmaktadır.

Sol kanadın zeminindeki 12, 13, 14 ve 15 no'lu odalar ile 16, 17, 18 ve 19 no'lu odalar birbirlerinin benzeri olup tamamı dikine beşik tonoz örtülüdürler. Bunların kalın sur duvarlarına dayalı olmaları nedeniyle, doğuya açılan pencereleri bulunmamakta, sağ kanattaki hücrelerde olduğu gibi kapılar üzerinde bulunan küçük açıklıklardan ışık almaktadırlar. Sağ kanadın 9 no'lu odasının güneyindeki merdiven ile batı eyvanın güneyindeki 26, 27 ve 28 no'lu odaların önündeki revaka ulaşıldığı halde, sol kanadın güneyinde, bu merdivenin alternatifi bulunmamaktadır. Bu durumda üst revaka, 19 no'lu odanın sur duvarına açılan ikinci kapısı ile girilmekteydi (Fotoğraf 20). Bu kapının hemen sağındaki duvar üzerinde, eski kalıntılara ait, profilli bir yuvarlak kemerin iki yanında karşılıklı boğa ya da aslan (?) figürlerinden oluşan devşirme ve yüzeyel bir kabartmaya yer verilmiştir (Fotoğraf 21). Olasılıkla güneydoğu köşedeki büyük hücreden dış avluya çıkılarak ahşaptan oluşturulmuş bir merdiven ile ikinci kata ulaşılmaktaydı. Günümüzde bu ahşap merdiven kaldırıldığı için, üst kattaki 36, 37 ve 38 no'lu odaların önündeki revaka bağlantı bulunmamaktadır.

Dođudan güneye doğru giderek genişleyen sur duvarının dışa taşıntı yaptığı burca denk gelen yerde, iki kat boyunca yükselen doğu eyvanın doğu duvar ortasında, demir şebekeli açıklığın örülü olması nedeniyle demir şebekeler çıkarılarak restorasyon esnasında buranın mahiyeti de araştırılmıştır (Fotoğraf 22). Bu araştırmada; burasının zemininin tuğla, üzerinin beton kaplamalı, içerisinin ise moloz taş-toprak dolgululu bir mekân olduğu ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak; Erzurum'daki bu Medrese -Evliya Çelebi'nin de belirttiği gibi- pek çok onarıma maruz kalmıştır. Her dönemde farklı harç ve malzeme ile onarım ve sıvama işlemlerinin itinasız şekilde yapılmış olduğu görülmüştür. Sıvaların sökülmesinden sonra da orijinal dokunun bir kısmı ortaya çıkarılırken, duvarlarda çamur harçtan beton harca ve kireç harcına kadar, farklı materyallerin kullanıldığı tespit edilmiştir. O dönemlerde, günümüzdeki gibi restorasyon hassasiyetine sahip olunmadığı için bazı açıklıkların kapatıldığı, bazılarında ise açıklık oluşturmak ya da bölme yapmak dolayısıyla orijinalitelerini yitirdikleri görülmüştür.

Yapıya çok büyük yük bindiren üst kat revakların orijinal döşemelerinin, kalın bir beton tabliye ve üzerine de kesme taş döşemesi yapılarak ağırlaştırıldıkları, bu işlemin de yapıyı hantallaştırıp yordduğu ortaya çıkmıştır.

1976 yılındaki restorasyonda, batı yönde, zemin seviyesinden 2,5-3 m kadar yükseltilmiş bulunan zemin kotunun, Medresenin orijinal zemin kotuna indirilmemesi sebebi ile bu yönden de yapıya büyük baskı olduğu, böylece yapıda batıdan doğuya doğru %22 oranında bir kayma meydana geldiği, inşaat mühendisleri tarafından restorasyon öncesinde tespit edilmiştir.

Türkiye'de çok başarılı örneklerin yanında; gelişigüzel, bilimsel hassasiyete fazla uyulmadan, itinasız bir şekilde yapılmış birçok restorasyon örneğine rastlanmaktadır. Dileriz, Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin restorasyon işlemleri, aynı hassasiyet ile tamamlanıp başarılı bir şekilde dönüşür. Böylece Anadolu'daki açık avlulu, dört eyvanlı, iki katlı düzenlemesi ile bu yapı estetik değerlerinden de hiçbir şey kaybetmeden, yeniden en büyük medrese olma özelliğini sürdürür.

KAYNAKÇA

- Aslanapa, O. 1973 *Türk Sanatı*, II, İstanbul.
- Bachmann, W. 1913 *Kirchen und Moscheen in Armenien und Kurdistan*, Leipzig.
- Beygu, A.Ş. 1936 *Abideleri ve Kitabeleriyle Erzurum Tarihi*, İstanbul.
- Evlıya Çelebi, 1976 *Seyahatname, II*, İstanbul.
- Gündoğdu H.-vD. 2010 *Sanat Tarihi Açısından Erzurum*, Erzurum.
- Gürbüz, O. 2004 Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin Yapım Tarihi ve Banisi Hakkında Yeni Bir Yaklaşım, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 11/XXV, 145-160.
- Hamilton, W.J. 1842 *Research in Asia Minor, Pontus and Armenia with Some Account of Their Antiquities and Geoloji (in 1836)*, London.
- Karamağaralı, H.1971 Erzurum'daki Hatuniye Medresesi'nin Tarihi ve Banisi Hakkında Mülâhazalar, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, III, *Malazgirt Özel Sayısı*, 209-247.
- Karpuz, H., 1976 Erzurum'da Anıtların Onarım Çalışmaları Sırasında Ortaya Çıkan Yeni Binalar ve Buluntular, *MTRE*, 2/7, 30.
- Konyalı, İ.H. 1960 *Abideleri ve Kitabeleriyle Erzurum Tarihi*, İstanbul.
- Kuran, A. 1969 *Anadolu Medreseleri, I*, Ankara.
- Ritter, K. 1843 *Erdkunde: West Asien, III*, Berlin.
- Rogers, J.M. 1965 The Çifte Minare at the Gök Medrese at Sivas, *Anatolian Studies*, XV, 64-85.
- Som, M.N. 2005 *Tarihçe-i Erzurum*, (Haz. A. Fidan), İstanbul.
- Sözen, M. 1970 *Anadolu Medreseleri, I*, İstanbul.
- Tuncer, O.C. 1986 *Anadolu Selçuklu Mimarisi ve Moğollar*, Ankara.
- Uluçam, A. 1994 Erzurum'daki Çifte Minareli Medrese Üzerine Yeni Bir Yorum, *XI. Türk Tarih Kurumu Kongresine Sunulan Bildiriler, II*, 749-758.
- Ünal, R.H. 1974 Erzurum İli Dâhilindeki İslami Devir Anıtları Üzerine Bir İnceleme, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, 6, 85-90.
- Ünal, R.H.1989 *Çifte Minareli Medrese (Erzurum)*, Ankara.
- Ünal, R.H. 2002 Erzurum Hatuniye (Çifte Minareli) Medrese, *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, 200.
- Yetkin, S.K. 1952 Çifte Minare, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, I-II*, 46-49.
- Yörükoğlu, Ö. 1978 Çifte Minareli Medrese (Hatuniye) Hafriyatı, *Vakıflar Dergisi*, XII, 235-246.
- Yurttaş, H.-vD. 2008 *Yolların, Suların ve Sanatın Buluştuğu Şehir Erzurum*, Erzurum.

Meslekte
3 nesil
birikimin getirdikleri...

Tarihi canlandıran dokunuşlar...

KULELİ ASKERİ LİSESİ

ALBA İnşaat Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Esentepe Mah. Kore Şehitleri Cad. 16/1 No: 84 Istanbul Şişli - İstanbul Türkiye
T: 0212 327 73 15 - Fax: 0212 327 73 14 - info@albainsaat.com / www.albainsaat.com

